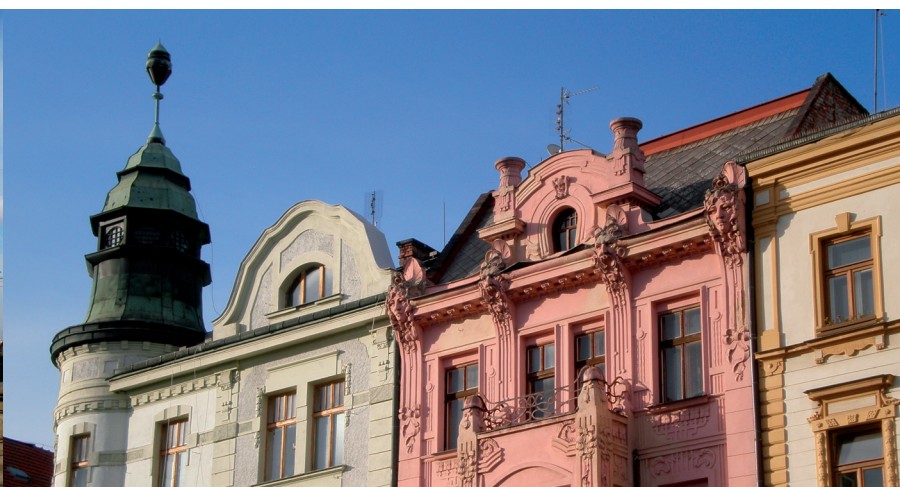

VÝVOJ MĚSTA OLOMOUCE V LETECH 1930–2009 NA ZÁKLADĚ ANALÝZY FUNKČNÍCH PLOCH

Jaroslav Burian a kolektiv

DEVELOPMENT OF OLOMOUC CITY IN 1930–2009:
based on analysis of functional areas

**VÝVOJ MĚSTA OLOMOUCE
V LETECH 1930–2009
NA ZÁKLADĚ ANALÝZY FUNKČNÍCH PLOCH**

**DEVELOPMENT OF OLOMOUC CITY IN 1930–2009:
based on analysis of functional areas**

Jaroslav Burian a kolektiv

Autorský kolektiv:

RNDr. Jaroslav Burian (vedoucí), Mgr. Zuzana Zapletalová, RNDr. Jan Brus, Mgr. Jana Svobodová,
Mgr. Barbora Hladišová, Mgr. Alena Vondráková

Kartografické zpracování:

RNDr. Jaroslav Burian, Mgr. Zuzana Zapletalová, RNDr. Jan Brus, prof. RNDr. Vít Voženílek, CSc.,
Mgr. Jana Svobodová, Mgr. Barbora Hladišová, Mgr. Alena Vondráková

Geoinformatické zpracování:

Mgr. Zuzana Zapletalová, RNDr. Jan Brus, RNDr. Jaroslav Burian

Publikace vznikla v rámci projektu PrF_2010_14 „Pohyb osob – výzkum pohybu osob na styku urbánního
a suburbánního prostoru olomouckého regionu“ podporovaném Vnitřní grantovou agenturou
Univerzity Palackého v Olomouci.

Recenzenti:

Mgr. Zuzana Němcová (Soukromá vysoká škola ekonomická Znojmo, s. r. o.)
Mgr. Lea Maňáková (Magistrát města Olomouce)

Výkonný redaktor: prof. RNDr. Tomáš Opatrný, Dr.

Odpovědný redaktor: Mgr. Jana Kreiselová

Technický redaktor: RNDr. Jan Burian

Grafická úprava: Mgr. Alžběta Brychtová

Obálka: Ivana Perůtková

Publikace neprošla jazykovou úpravou.

Vydavatel: Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 8, 771 11, Olomouc

Ediční řada M.A.P.S. (Maps and Atlas Product Series), Num. 2.

Publikaci vydala Univerzita Palackého v Olomouci pro Katedru geoinformatiky jako její 26. titul.

Tisk: Papírtisk, s. r. o., Lindnerova 5, 779 00 Olomouc

Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 8, 771 11 Olomouc

1. vydání

Olomouc 2010

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2010

ISBN 978-80-244-2698-3

1. ÚVOD

Olomouc patří k městům, která prodělala v průběhu 20. století největší změny. Až do konce 19. století nesla Olomouc status pevnosti, její rozvoj byl limitován hradbami města, a proto po jejich odstranění jakoby doháněla ztracený čas. V průběhu 20. století byly vytvořeny celkem 4 územní plány (ÚP) města Olomouce, které poskytují celou řadu zajímavých informací.

Územní plány a jejich tvorba se v průběhu posledního století v České republice měnila výrazným způsobem. Z pohledu kartografie se měnily a vyvíjely použité mapové podklady nebo měřítko mapových výstupů – výkresů. Výraznou změnu také prodělaly kartografické vyjadřovací prostředky, znakový klíč, úroveň generalizace a v neposlední řadě i způsob zpracování až po dnešní plně digitální řešení.

Prvním dokumentem zabývajícím se regulací ploch v Olomouci je plán Velký Olomouc z roku 1930, další dokument (Směrný územní plán města Olomouce) pochází z roku 1955, třetí územní plán z roku 1985 je označen jako Olomouc – územní plán sídelního útvaru a doposud platný územní plán z roku 1999 nese název Územní plán sídelního útvaru Olomouc. V současnosti probíhá příprava tvorby nového územního plánu za využití územně analytických podkladů pomocí nejmodernějších technologií včetně online zapojení veřejnosti.

Technické zpracování jednotlivých výkresů odpovídalo době vzniku. Staré územní plány z roku 1930, 1955 a 1985, byly vytvořeny ručně, bez použití počítačové techniky. Tehdejší zhotovitelé ÚP museli použít pouze takové kartografické vyjadřovací prostředky, které byli schopni zakreslit ručně, ať už se jedná o tloušťku čar či složitost šraf. Proto v tehdejších územních plánech nemohlo být znázorněno takové množství informací, jaké známe dnes.

Soubor sestavených map dokládá, jak se měnilo území města Olomouce a jak se také měnila koncepce jeho změn. Mapy dokumentují stav funkčních ploch platný vždy k danému roku a jsou podrobně popsány v textové části. Analytické mapy potom zobrazují výsledky prostorových analýz.

Analýza vývoje města Olomouce byla uskutečněna na podkladě všech územních plánů platných v průběhu 20. století. U stávajícího územního plánu byla k dispozici jak původní podoba z roku 1998, tak stav po změnách k roku 2009. Při zpracování analýz byl kladen důraz na prostorovou strukturu města a její změny v průběhu 20. století. V této oblasti byly zdůrazněny především proměny funkční prostorové struktury,

kteřou je možné dobře vysledovat právě na územních plánech. Analýza prostorové struktury města Olomouce se neomezila pouze na souborný popis funkčních ploch a jejich utvářejících procesů, ale také formou syntézy hodnotí změny a stabilitu funkčních ploch v průběhu celého sledovaného období. Výsledky analýzy ukazují odlišný pohled na fungování města v jednotlivých obdobích, sílu politické moci a v současné době i tlak nadnárodních a developerských projektů.

Analýza urbanizačních procesů v Olomouci v průběhu 20. století kombinuje data z územních plánů se statistickými daty a s terénním šetřením. Na území Olomouce proběhly a probíhají první dvě fáze urbanizačního procesu – urbanizace a suburbanizace. Tato práce poukazuje na oba procesy právě v souvislosti s územními plány. Výsledky analýzy jsou zobrazeny v mapách v podobě vymezení konkrétních lokalit rezidenční i komerční suburbanizace nebo urbanizace.

Výsledky v podobě map a doplňujícího textu přináší celou řadu zajímavých informací, které popisují vývoj města Olomouce v posledních 80 letech a mohou tak sloužit laické i odborné veřejnosti k hlubšímu poznání této problematiky.

2. HISTORICKÝ VÝVOJ MĚSTA OLMOUCE

Pevnost Olomouc (1700–1914)

V polovině 18. století se Olomouc stala významnou rakouskou pohraniční pevností. Výstavba Olomouce jako vojenské pevnosti byla doplněna budováním tzv. vnějšího prstence opevnění, dnešních fortů (pevnůstek) v okolí Olomouce. Z hlediska územního, hospodářského i společenského rozvoje byl statut pevnosti Olomoucí velkou přítěží (Tichák, 2005). Definitivního zrušení pevnostního statutu se Olomoučané dočkali až v roce 1886.

Městský katastr uvnitř hradeb měřil 53 hektarů a po dalších nákupech pozemků od sousedních obcí dosáhl do roku 1918 rozlohy přes 300 hektarů. V roce 1885 byl vydán tzv. "Úpravovací plán" zpracovaný městským stavebním úřadem, který se potýkal především s otázkami zástavby pevnostních pozemků. V této době vznikla například nová výstavba čtvrti Nové Hodolany a Úřední čtvrti v katastru Nové Ulice, která je dnes charakteristická výstavbou reprezentativních soukromých vil, činžovních a nájemních domů, zatímco při výstavbě blíže k historickému jádru dominovaly veřejné budovy (Schulz, 2002). Dalším charakteristickým rysem tohoto období bylo zvětšování obytných celků Olomouce ve směru západ-východ, zatímco v severojižním směru převažovaly průmyslové plochy nebo plochy ke zřízení nových komunikací. K rozvoji obytných čtvrtí a průmyslových ploch katastr Olomouce nestačil, a proto proces zástavby prorůstal rovněž do katastrů sousedních obcí a vyvolával první úvahy o potřebě integrace.

První republika (1918–1938)

Důležitým krokem pro další rozvoj Olomouce, bylo vytvoření Velké Olomouce v dubnu 1919. K městu bylo tehdy připojeno 13 obcí (Hodolany, Nová Ulice, Bělidla, Černovír s osadou Klášterní Hradisko, Hejčín, Chválkovice, Lazce, Nové Sady, Nový Svět, Neředín, Pavlovičky, Povel a Řepčín), které však v té době ještě nebyly s městem stavebně propojeny.

Po připojení předměstských obcí vznikla potřeba nového zastavovacího plánu, kterým byl pověřen architekt Ladislav Skřivánek. Skřivánkuv návrh z roku 1923 byl podroben kritice a nebyl schválen, rada města Olomouce zadala přepracování architektům Maxi Urbanovi a Josefu Šejnovi. Plán byl dokončen v roce 1930 a schválen v roce 1932. Hlavním cílem plánu bylo propojit zástavbou vnitřní město a předměstí a vytvořit jednotný

sídelní útvar. Obytná výstavba probíhala zejména v Úřední čtvrti, na Lazcích, na Letné a kolem nového kostela v Hejčíně (vilové čtvrtě), rodinné domky pak vznikaly v Černovíře, na Povlu, na Nových Sadech a i na jiných předměstích. Výstavba činžovních domů se soustředila mezi ulicemi Pasteurovou a Praskovou směrem k nádraží, pro nejhudší byly postaveny malometrážní byty na Povlu, na Novém Světě, v Neředíně, Hejčíně i Chválkovicích (Schulz, 2002).

Územní plán z roku 1930 zachycuje nejmenší území o rozloze 4070 ha a zahrnuje 15 z dnešních 26 katastrů. Funkční prostorová struktura se vyznačuje malou podrobností a některé funkční typy úplně chybí nebo jsou sloučené s jinými (např. občanská vybavenost je znázorněna stejně jako plochy armády, chybí plochy rekreace). Patrná je velká převaha obytných ploch, která je způsobena tehdejšími trendem velkého přírůstku obyvatel a očekáváním jeho dalšího růstu (v období 1900–1930 stoupl počet obyvatel téměř o polovinu), rozloha obytných ploch byla koncipována pro město s 150 000 obyvateli. Plochy bydlení jsou dále doplněny rozsáhlými plochami zeleně, které jsou nejvíce zastoupenou kategorií.

Obytné plochy jsou rozmístěny po celém území, ale dominantní jsou především v západní části města, avšak největší intenzity bydlení (patrové domy) dosahují v blízkosti centra města. Plochy průmyslu se soustřeďují ve východní a jihovýchodní části (Chválkovice, Hodolany), kde jsou ale zastoupeny i poměrně rozsáhlé plochy pro bydlení a je zřejmé, že určujícím lokalizačním faktorem průmyslu je železnice, v jejíž blízkosti či alespoň v dosahu některé vedlejší koleje se průmyslové plochy soustřeďují. V severní části města převažují nezastavěné plochy, především zeleně (z toho stávající Černovírský les) patrně díky meandrující řece Moravě.

Poválečné období a nástup socialismu (1945–1960)

Z poválečného dění je v Olomouci z hlediska jeho dalšího vývoje důležitý odsun Němců, při kterém z Olomouce odešlo kolem 18 000 lidí, počet obyvatel města se tak náhle snížil na hranici kolem 50 000 obyvatel. Po roce 1948 následovala obrovská vlna znárodnování podniků, přičemž menší podniky byly přiřazeny k větším nebo byly úplně zrušeny. Prioritou budování centrálně plánované ekonomiky byl rozvoj těžkého průmyslu, což vyústilo ve snahu vybudovat ve městě na zelené louce

nějaký velký podnik. Tento projekt se naštěstí nepodařilo realizovat, a tak vzniklo jen několik menších národních podniků.

Ačkoliv bylo budování průmyslu prioritou země, začalo se i s budováním obytných komplexů. V Neředíně bylo postaveno tzv. sídliště 1. pětiletky, vznikly i menší bytové jednotky na Povlu, Kyjevském nábřeží a na Nových Sadech. Do podoby města výrazně zasáhlo zrušení a kanalizace Mlýnské náhonu na dnešní třídě Svobody, která měla za následek zánik meandrujících ramen kolem hlavního toku Moravy. Za zmínku ještě určitě stojí vybudování hvězdárny ve Slavoníně v roce 1955 nebo otevření zoo na Svatém Kopečku o rok později.

Územní plán z roku 1955 zachycuje kromě území z roku 1930 také katastry Holice, Slavonín, Nemilany a Týneček, celkem tedy 19 z dnešních 26 katastrů na rozloze 7219 ha. Obsahuje podrobnější členění funkčních typů ploch, které jsou u některých kategorií rozděleny na stávající a navrhované (např. občanská vybavenost, plochy železnice).

Funkční prostorová struktura se ze všech sledovaných období nejvíce blíží sektorovému modelu města. Z tohoto plánu je patrná snaha o funkční segregaci jednotlivých ploch. Průmysl je striktně oddělen od bydlení, severní část města vykazuje rekreační funkci vzhledem k navrhovaným plochám zeleně a nově navrženým vodním plochám. Obytná funkce je ještě intenzivnější v západní části města, naproti tomu průmysl je jasně dominantní na východě a jihovýchodě území. Pokud v předchozím územním plánu je již možno vysledovat jisté dělení podobným směrem (Z-bydlení, V-průmysl), potom tento územní plán zmíněné naznačené dělení několikrát umocnil a téměř nedal příležitost k rozvoji bydlení ve východním a jihovýchodním sektoru. Již existující plochy bydlení jsou obklopeny a doslova zahlceny plochami průmyslu (nejvíce v Hodolanech, poté i v Holici, Chválkovici jsou na tomto územním plánu vyčleněny z kompaktního města).

Převažuje tedy monofunkčnost jednotlivých částí města a dochází tak k oddělení pracoviště (průmysl – JV a V část, služby - centrum), domova (Zčást Olomouce), služeb (centrum a okolí) i rekreace (S část). Za negativní jev je možno považovat malou občanskou vybavenost a její malé promísení s obytnými funkcemi (většinou jen kolem centra, popř. větší oddělené bloky). Statistické kvantitativní zastoupení všech typů funkčních ploch ukazuje na největší podíl zemědělských ploch, což je nutné vysvětlit zvětšením území, které zabírá více zemědělské půdy. Druhou nejvíce zastoupenou kategorií je zelen (největší koncentrace v severní části, ale dobře prostupuje i plochy bydlení). Zajímavý

je úbytek ploch bydlení oproti předchozímu územnímu plánu a naopak nárůst ploch průmyslu. Méně obytných ploch je možné vysvětlit změnou demografických trendů, zejména pak druhou světovou válkou, která způsobila značný úbytek obyvatelstva. Zvětšení ploch průmyslu je způsobeno preferencí těžkého průmyslu a intenzivní industrializací stejně jako rozšířením území především o průmyslovou Holici.

Za socialismu (1960–1989)

Na počátku 60. let se Olomouce zásadně dotkla nová územní organizace státu, kdy z bývalého Olomouckého a Ostravského kraje byl vytvořen Severomoravský kraj. Další proměnou v administrativním členění bylo připojení 14 okolních obcí (v roce 1974 Holice, Slavonín, Týneček, Kopeček, Radíkov, Droždín a Samotísky, o rok později došlo k připojení Bystrovan, Nedvězí, Nemilan, Topolan, Křelova a Chomoutova, poslední se v roce 1980 připojila obec Lošov). Olomouc se rozrostla o 13 474 obyvatel a katastrální rozloha se zvětšila z 42 000 ha na 116 000 ha. Na růstu počtu obyvatel se kromě administrativních změn a přirozeného přírůstku také velmi výrazným způsobem podílela migrace obyvatel směrem do města.

Město Olomouc se v této době potýkalo především s nízkou bytovou zástavbou spojenou s chátrajícím bytovým fondem. Růst bytů byl ze tří čtvrtin realizován komplexní bytovou výstavbou: sídliště na Nové Ulici, Povlu, Nových Sadech, Lazcích a Neředíně – Tabulovém vrchu. Kvalitu bydlení v panelových domech nepříznivě ovlivňovala nedostatečná bytová údržba, ale také koncepční a urbanistické chyby jednotlivých sídlišť.

Územní plán z roku 1985 se oproti předchozím velice liší. Výrazně se zvětšila rozloha administrativních hranic Olomouce, která značně přesahovala dnešní rozlohu Olomouce. V této době byly součástí Olomouce ještě obce Bystrovany, Samotísky, Křelov-Břuchotín, Hněvotín, Bystročice, Kožušany-Tážaly a Blatec a vytvořil se tak celek o rozloze 14885 ha, který byl téměř o třetinu větší než je tomu dnes.

Při interpretaci rozmístění funkčních ploch je třeba odděleně posuzovat kompaktní město a okolní obce, které plní téměř výhradně zemědělskou a obytnou funkci. V kompaktním městě se silně projevuje proces militarizace, přičemž plochy armády jsou rozmístěny téměř po celém území města – menší plochy jsou v blízkosti centra, větší areály je potom možné najít spíše v okrajových částech města. Pokračuje proces industrializace, i když již ne v takovém rozsahu jako v předchozích plánech, plochy bydlení pak silně ovliv-

ňuje komplexní bytová výstavba – nejvyšší obytné domy (6 a více podlaží) je možno najít na sídlišti na Nové Ulici, Neředíně, na Povlu a nově i na Nových Sadech. Sektorový model předchozího územního plánu je zachován jen zčásti, obytné soubory více prorůstají do průmyslových ploch, objevují se i průmyslové celky oddělené od centra (např. Řepčín, J Nových Sadů), které vyžadují dostupnost po železnici, ale i třeba blízkost vodního zdroje aj. Rozdělení města na Z (obytná funkce) a V, popř. JV (průmyslová funkce), je zachováno. Pozitivním faktorem je větší promísení občanské vybavenosti a ploch bydlení (s výjimkou východní průmyslové části – zde zcela chybí), stejně jako nárůst ploch rekreace a jejich lokalizaci v blízkosti centra nebo v obytných souborech. Velmi markantní je výrazný úbytek zeleně, a to jak v obytných souborech, tak např. v severní části města v okolí meandrující Moravy. V tomto období lze vyzorovat obrovský nárůst ploch armády (ve stovkách procent), zmenšení ploch zeleně na polovinu (navzdory zvětšenému území), vrcholící komplexní bytovou výstavbu či pokračující proces industrializace.

Polistopadový vývoj (1989–2000)

Události z konce roku 1989 ovlivnily další vývoj města Olomouce, a to ve všech sférách. V roce 1990 byl Olomouci opět přiznán titul statutárního města a o 10 let později se Olomouc stala sídlem Olomouckého kraje. V roce 1992 se od Olomouce osamostatnily obce Bystrovany a Samotíšky, o tři roky později Křelov s Břuchotínem. Dalším výrazným krokem ve vývoji Olomouce byl odchod sovětských vojsk a následné zeštíhlení Armády České republiky. Kontroverzním tématem se v druhé polovině devadesátých let staly velkoplošné prodejny, jež vyrostly zejména u výpadových cest, ale i ve městě (např. Kaufland v halách někdejšího podniku TOS) (Schulz, 2002).

Dodnes platný územní plán z roku 1999 byl již vytvořen za pomoci moderních počítačových metod, na jeho tvorbě se podílela celá řada odborníků několik let, o čemž svědčí i naprosto nesrovnatelná kvalita obsahu územního plánu. Na rozdíl od dřívějších územních plánů disponuje mnohonásobně větším počtem sledovaných kategorií. Rozloha Olomouce s jeho současnými administrativními hranicemi činí 10 336 ha na 26 katastrech města.

Následující interpretace funkční prostorové struktury města se týká především kompaktního města, které je možné porovnávat s předchozími plány. Nejvýraznější proměnou v prostorové struktuře Olomouce je úbytek ploch armády a jejich

přeměna na jiné funkční plochy – proces demilitarizace, který se uplatňuje zejména v blízkosti centra města, v menší míře pak na okrajových plochách. Další výraznou proměnou je nárůst občanské vybavenosti nejen v okolí centra města (komercializace), ale také při okrajích města, což je charakteristické pro boom nákupních středisek (Terno, Baumax). V návrhu je tento proces mnohem intenzivnější a je možné vysledovat navrhované plochy pro dnes již existující nákupní střediska (např. Tesco, OBI, Globus, Hornbach), které se s výjimkou Hornbachu vyskytují na okraji města na nezastavěných plochách, což ukazuje na proces komerční suburbanizace.

Kromě zmíněné komercializace je však možné pozorovat mnohem větší provázanost občanské vybavenosti a obytných ploch, což je ale pravděpodobně způsobeno nejen nárůstem těchto funkčních ploch, ale také větší podrobností územního plánu. Dalším jevem, který se objevuje pouze v návrhových plochách, je plánovaná výstavba administrativních komplexů nejen v okolí centra města, ale nově také při jeho okrajích (S část města u hypermarketu Globus, distribuční centrum Ahold v J části v katastrálním území Nemilany). Tento způsob rozmístění ploch občanské vybavenosti a služeb naznačuje větší separaci funkčních ploch a oddělení nákupů, zaměstnání a bydlení.

Plochy bydlení jsou potom opět koncentrovány v Z části města. Plochy nízkopodlažního bydlení, které dokumentují poptávku po kvalitním bydlení v zázemí města, jsou možným projevem rezidenční suburbanizace. Plochy průmyslu jsou nadále lokalizovány především v JV a V části, ale jsou více promísené s obytnými plochami, než tomu bylo v předchozích plánech.

Návrh ploch průmyslu ukazuje na posílení zejména Holice jako průmyslové části města a poptávku po nových průmyslových lokalitách na zelené louce (greenfield), které se nachází v jižní části katastrálního území Holice (funkční plocha výroba, sklady – dnes logistické centrum a sklad Kaufland), v průmyslové zóně Keplerova (Holice – výroba sklady) a Pavelkova (Hodolany – výroba, sklady).

Jednotlivé části města se tak především v návrhových plochách stávají více polyfunkční (potřeba zohlednit různou podrobnost jednotlivých územních plánů), ale vlivem nárůstu nákupních středisek, průmyslových zón a logistických center při okraji města dochází naopak spíše k oddělení služeb, zaměstnání a bydlení a k tedy k nutné potřebě větších dopravních toků. Územní plán již vykazuje spíše znaky modelu více jader (existence několik center pro průmysl, služby).

Současnost (2001–2010)

V posledním desetiletí dochází k rozvoji Olomouce z velké míry díky zahraničním investicím. Investoři využívají především připravené průmyslové zóny. Od roku 1998 byly otevřeny dvě průmyslové zóny – Keplerova a Pavelkova, které jsou dnes již plně obsazeny převážně zahraničními investory. Od roku 2006 byla otevřena nová průmyslová zóna Šlechtitelů ve spolupráci s Univerzitou Palackého, určená pro menší podnikatele. Město také aktivně přistupuje k revitalizaci starých nevyužitých průmyslových ploch – tzv. brownfields (např. projekt centra „Šantovka“ v bývalém průmyslovém areálu Mila).

Komerční služby jsou v současnosti zastoupeny zejména velkými obchodními řetězci, které umisťují své prodejny zejména u výpadových komunikací (např. Globus, nákupní středisko Olomouc City, Tesco, nákupní středisko Olomouc-Haná, Terno nebo OBI).

Z hlediska rozložení bytového fondu jsou v Olomouci stále nejsilněji zastoupena sídliště, kde bydlí téměř 43 tisíc obyvatel (42 %). V Olomouci se v průběhu socialistické výstavby zformovalo celkem pět lokalit: v S části města (Lazce), v JV části (Holice-Nový Svět), lokalita Neředín, sídliště Povel-Nové Sady a lokalita Nová Ulice v Z části města. Pro tento typ bydlení je charakteristická velmi vysoká hustota zalidnění - 8745 obyv./km².

V současné době dochází k nárůstu bytové výstavby, která vzniká jak na území kompaktního města, tak i v příměstské zóně. Z nejnámějších lokalit nové bytové výstavby je to např. Lokalita Horní lán na JZ okraji města, kde se kromě výstavby bytů realizuje i výstavba velkoplošných obchodních objektů (Ptáček, Szczyrba, 2004). Z lokalit, které se nacházejí mimo kompaktní zónu, je nejvýznamnější Chomoutov, Hněvotín, Hlušovice, Bystrovany či Bukovany.

Pro prováděné analýzy v prostředí GIS byl pro toto období použit územní plán z roku 1999, platný k roku 2009, doplněný o všechny jeho změny

Magistrát města Olomouce v současnosti (2010) připravuje nový územní plán. Momentálně je připraven jeho koncept, který obsahuje 2 varianty, jež se ovšem liší pouze v malých detailech. Příprava tohoto plánu je charakteristická neobvykle širokou informační kampaní a snahou Magistrátu města o zapojení veřejnosti do projednávání územního plánu. Základní koncepcí pro rozvoj území města je vytvoření kompaktního města soustředěním rozvoje uvnitř města a nikoliv rozšiřováním zástavby do okolní krajiny a dále definovat hranice příměstských sídel a rozvíjet jejich začlenění do krajiny. ÚP se tak snaží ochránit zbývající volnou

krajinu v okolí města a zabránit urban sprawl (neřízenému rozrůstání města).

Koncept nového územního plánu se oproti předchozímu ÚP z roku 1999 velmi liší. Použito je pouze šest barev reprezentující plochy smíšené obytné, plochy rekreace, plochy smíšené výrobní, plochy smíšené nezastavěného území, plochy lesní a plochy dopravní infrastruktury. Těmto šesti kategoriím je jasně definováno jejich hlavní, přípustné a podmíněně přípustné využití, jakékoliv jiné využití je potom pokládáno za zcela nepřipustné. Nový územní plán řeší podrobnější dělení funkčních ploch pomocí vymezení jedinečných lokalit, kterým jsou podrobně vymezeny regulativy, hodnoty území a infrastruktura (občanská vybavenost, doprava, technické vybavení).

Statistické srovnání sledovaných období

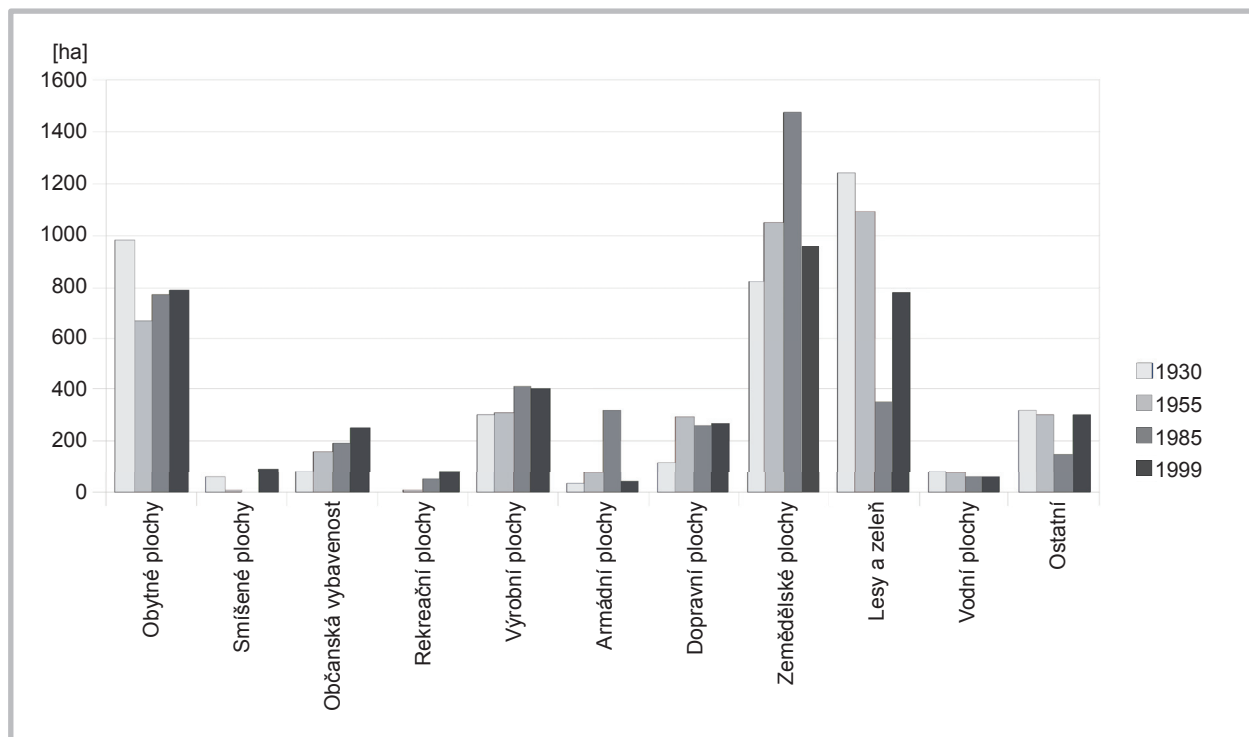
V předchozím textu byla popsána vnitřní prostorová struktura města podle územních plánů vydaných v letech 1930, 1955, 1985 a 1999. Při jejich exaktním srovnávání se však vynořuje řada problémů. Prvním z nich je nejednotnost legendy, která spočívá v rozdílném počtu a pojetí kategorií a také v různé struktuře legendy, především v dělení na stav-návrh-výhled. Absence této struktury u nejstarších dvou územních plánů s ní neumožňuje pracovat při srovnávacích analýzách. Proto je tedy při porovnávání územních plánů brán v úvahu u všech kategorií pouze návrh, který znamená sloučení stavových a návrhových ploch s předností návrhu.

Druhým problémem, který bylo nutno řešit, je různá velikost území zachycená na územních plánech vlivem rozdílné administrativní hranice Olomouce. Pro exaktní srovnávací analýzy bylo tedy možné počítat pouze s plochou, která je průnikem všech sledovaných plánů. Ve skutečnosti se tato plocha velmi přibližuje vymezení nejstaršího územního plánu z roku 1930.

Pouze statistické srovnání zastoupení jednotlivých kategorií nevypovídá o skutečné vnitřní struktuře města, je však dobrým doplňkem k předchozímu textu. Je možné tak alespoň částečně dokumentovat mohutnost výše popsaných jevů a procesů v průnikovém území, tj. území, které je zachyceno na všech územních plánech (maska). Srovnání jednotlivých kategorií a jejich zastoupení ve sledovaných letech uvádí tab. 1 a graf 1. Dobře je vidět velikost procesu militarizace v období socialismu a následné demilitarizace v devadesátých letech nebo úbytek zeleně.

Tab. 1 Zastoupení jednotlivých kategorií v průřezovém území (masce)

FUNKČNÍ TYP	FUNKČNÍ PODTYP	Rozloha [ha]			
		1930	1955	1985	1999
Obytné plochy		982	674	768	789
Směšené plochy		60	12	0	92
Občanská vybavenost		87	155	193	255
Rekreační plochy		0	6	54	85
Výrobní plochy	Průmyslová výroba	301	295	389	385
	Zemědělská výroba	0	16	23	18
Armádní plochy		34	73	315	43
Dopravní plochy	Železnice	115	157	131	102
	Komunikace	0	115	89	128
	Dopravní zařízení	0	20	38	41
Zemědělské plochy	Pole	820	1050	1473	957
Lesy a zeleň		1243	1087	349	779
Vodní plochy		83	76	61	61
Ostatní		320	299	152	299
CELKEM			4035		

Graf 1 Zastoupení jednotlivých kategorií v průřezovém území (masce)

3. ANALÝZA VÝVOJE PROSTOROVÝCH STRUKTUR

Při analýze vývoje města Olomouce byl kladen důraz na popis funkčních prostorových struktur, zjištění a objasnění mechanismů změn funkční prostorové struktury s použitím některých dostupných demografických charakteristik. Analýza byla prováděna porovnáváním návrhových ploch z územních plánů s reálným stavem. Sledováním rozmístění obytných ploch je potom možné zkoumat např. růst obyvatel, převažující typ bydlení nebo míru dojížděky.

V roce 1930 bylo v tehdejším územním plánu velké zastoupení obytných ploch, resp. plánovaných obytných ploch (počítalo se s dalším růstem obyvatel, který ale byl kvůli 2. světové válce a následnému odsunu Němců přerušeno). V roce 1955 bylo proto schváleno méně ploch k bydlení, největší úbytek nastal zejména na V města, který začal být silně profilován na průmyslovou výrobu (zde byl pokles obytných ploch 72%, přičemž průměrně poklesla rozloha asi o 22 %) a dochází tak k již dříve zmiňované orientaci obytných ploch v Z části města. V roce 1985 pokračuje koncentrace bydlení v této lokalitě, některé plochy se dokonce ještě více rozrůstají než bylo schváleno v předchozím územním plánu (např. Slavonín, Nová Ulice – nad Horním Lánem, Nový svět). Za zmínku stojí vznik nové rezidenční lokality na Lazcích (směrem k Černovíru) a návrh bydlení na V města (Bělidla), které začalo narušovat tamní průmyslový sektor. Podle územního plánu z roku 1999 je vidět další zvětšování obytných ploch ve východní části města (kolem železnice, Chválkovice, S Holice), dalším neočekávaným, resp. neplánovaným rozrůstáním obytných ploch, je nová lokalita na J Nových Sadů a další rozrůstání Slavonína jak směrem k Olomouci, tak k Nemilanům.

Kategorii občanská vybavenost je důležité sledovat především v kontextu s obytnými plochami, kde je možné zkoumat obslužnost těchto ploch, proměny maloobchodu, popř. rozmístění administrativních budov (dojížděka bydlení – zaměstnání). Obecně je možné říci, že po celé sledované období docházelo ke zvyšování ploch občanské vybavenosti. Většina ploch občanského vybavení se nacházela v centru města s výjimkou některých rozsáhlejších objektů (nemocnice na Nové Ulici, zoo na Svatém Kopečku, domov důchodců ve Chválkovicích), k větším změnám v rozmístění především komerčních ploch dochází až po r. 1990.

Obecně lze k rozmístění komerčních ploch dodat, že v současné době dochází k jejich koncentraci i mimo centrum města, na jeho okraji a při hlavních silničních tazích. Dochází tak k vytváření dalších jader služeb, což má za následek menší

provázanost s plochami bydlení (pouze nepřímá souvislost – menší prodejny nezvládají konkurovat velkým řetězcům a dochází k jejich zániku) a větší dojížděka za službami vlivem nejen koncentrace služeb na jednom místě, ale také díky poloze obchodních řetězců nacházející se často na kraji města.

Rozmístění průmyslu nejvíce ovlivnila železnice, kolem které, resp. na jejím východním okraji, se začala už v roce 1930 vytvářet průmyslová zóna. Železnice plnila především úlohy levné přepravy objemných materiálů, ale také působila jako bariéra, která oddělovala V část Olomouce a vytvořila tak podmínky k separaci průmyslu. Podle územního plánu z roku 1930 tato separace nebyla příliš výrazná, ale objevily se zde dvě hlavní zóny na V straně železnice – na J Chválkovic a JZ Hodolan, další menší průmyslové zóny se nacházely ve vnitřním městě v blízkosti centra. V roce 1955 je vytvořen ve V části podle návrhu územního plánu rozsáhlý kontinuální průmyslový sektor, který mírně narušuje původní obytná zástavba v Hodolanech. Vlivem silné preference průmyslu v tomto období vzniklo ještě několik dalších závodů – část dnešní rozlohy Moravských železáren v Řepčíně, menší plochy na Nové Ulici, Povlu, Lazcích a Klášterním Hradisku. V roce 1985 je možné pozorovat neplánované rozšiřování některých průmyslových zón, příkladem mohou být již zmiňované Moravské železářny, na jejichž místě vznikla mnohonásobně větší průmyslová plocha než bylo v roce 1955 plánováno. V navrhovaných plochách ÚP z r. 1985 je vidět především posílení JV průmyslové zóny (Holice). V současném územním plánu je již více menších průmyslových ploch, ale stále zůstává JV dominantní průmyslovou oblastí, formuje se další zóna na J Holice směrem ke Vsisku, která je v návrhu ještě více rozšířena. Vznikají také lokality „na zelené louce“ (např. Šlechtitelů, Keplerova nebo Pavelkova).

Stabilní funkční plochy

Stabilní funkční plochy je možné sledovat pouze v průnikovém území (masce), tj. v území, které pokrývají všechny čtyři územní plány. Zabírají asi 1100 ha, což je více jak čtvrtina rozlohy sledovaného území. Z mapy stabilních funkčních ploch je zřejmé rozložení stabilních ploch a typy funkčního využití. Největší plochu zaujímá zemědělská půda (pole) v západním a východním okraji území (450 ha). Druhou nejvíce zastoupenou kategorií jsou obytné plochy, které se nacházejí především v Z části, což dokazuje, že tato část Olomouce byla po celé období

preferována pro bydlení. Menší obytné celky pak tvoří původní vesnice (Hodolany, Chválkovice, Černovír). Rozloha stabilních obytných ploch činí 352 ha. Na třetím místě je zeleň, která se nachází především v oblasti Černovírského lesa, což zase dokládá jeho ekologickou stabilitu, další oblasti jsou městské parky a oblast centrálního hřbitova (celkem 128 ha). Ostatní kategorie již zabírají menší zastoupení. Z občanského vybavení zůstává prostor fakultní nemocnice a zdravotního zařízení na Klášterním hradisku, tradiční průmyslové lokality se potom vyskytují u Chválkovic a J od Hodolan.

Plochy změn funkčních ploch jsou zobrazeny na další z příložených map. Znázorněny jsou lokality, které prodělaly různý počet změn funkčního využití. S rostoucí intenzitou barvy roste i počet změn typů funkčních ploch. První oblastí s nejvíce změnami je lokalita dnešního nákupního střediska Globus nacházející se na JZ okraji Olomouce na hranici katastrálních území Řepčín a Neředín. V územním plánu z roku 1930 se zde nachází orná půda, která hraničí na V s obytnými plochami a na JZ se zelení (centrální hřbitov – stabilní plocha). V roce 1955 zde bylo navrženo občanské vybavení, bohužel již není blíže specifikováno. V následujícím územním plánu zde byla navržena obytná plocha s vícepodlažními byty, na severním okraji pak byla navrhována velká dopravní plocha (letiště, nádraží). Ani tento návrh však nebyl uskutečněn a v roce 1999 zde byla stále orná půda. Terve návrh z tohoto roku (nákupní středisko) se zrealizoval a dnes zde stojí obchodní dům Globus a středisko Olomouc City s komplexy obchodů, různým občerstvením a multikinem Cine-Star.

Druhou lokalitou je jižní část katastru Klášterní Hradisko. Podle nejstaršího sledovaného územního plánu zde byla převážně zeleň, pouze ve východní části byla železnice a na JV menší soubor obytných ploch, který byl tvořen řadovými domky i třípatrovými byty a malá průmyslová plocha (skladiště). V roce 1955 bylo od postavení domů a bytů, stejně jako od rozšíření železnice a vybudování skladiště upuštěno a byla zde navrhována pouze zeleň, orná půda a volné plochy. V roce 1985 byla v této lokalitě vytvořena průmyslová a vojenská oblast. V západní části byla ponechána zeleň, blíže k železnici vznikly plochy armády a menší průmyslová zóna, která měla být dále rozšířena. V současném územním plánu byly plochy armády přeměněny na jiné využití (obytné plochy, veřejné vybavení, průmysl), plochy průmyslu byly zčásti zachovány, rozšířeny a některé byly přeměněny na jiné funkce (obytné soubory, zahrady). Plochy zeleně, které se nacházely blíže k řece Moravě byly přeměněny hlavně na zahrady a ornou půdu. V návrhu je však počítáno znovu se ozeleněním celé oblasti s výjimkou

stávající obytné plochy, některých zahrad a malé průmyslové jednotky, která má být transformována na administrativní komplex.

Poslední zmiňovanou lokalitou, která prodělala značné změny, je oblast v blízkosti centra města, která se nachází JV od dnešní tržnice nad soutokem Moravy a jejího ramene, které protéká kolem centra města, Mlýnského potoka. O této oblasti se dnes hovoří především v souvislosti se záměrem vybudovat zde novou olomouckou čtvrť s administrativními komplexy, bytovými domy a nákupním střediskem, která bude obsluhována novou tramvajovou linkou a nově vybudovanými cyklostezkami, čtvrť Šantovka. V roce 1930 zde podle územního plánu byla jen zeleň, pouze na severu od železnice mezi Moravou a Mlýnským potokem měla vzniknout obytná plocha s třípatrovými domy. Dnešní slepé rameno Mlýnského potoka bylo v této době ještě nezastavěné. V roce 1955 měla mít celá oblast funkci občanské vybavenosti a začalo zaslepování ramene Mlýnského potoka. V roce 1985 vznikla při soutoku Mlýnského potoka a Moravy průmyslová zóna (Milo), kolem vodních toků byly zachovány pouze malé pásy zeleně a na sever od železnice zůstává plocha občanské vybavenosti (z většiny pouze navrhovaná). Do této oblasti je ještě zasažena menší plocha armády. Stav z roku 1999, jak jej vyjadřuje současný územní plán, ukazuje přeměnu navrhovaných ploch občanské vybavenosti na průmyslovou plochu (Milo), původní plocha pro výrobu je přeměněna na technické zařízení.

Jelikož tato práce vznikala souběžně s novým územním plánem Olomouce, je vhodné zmínit některé postřehy, které jsou patrné z jeho konceptu. Protože tato data nebyla při analýze k dispozici, je nutné se omezit na vizuální porovnání současně platného a nově vznikajícího ÚP.

Prvním z pozorovatelných trendů je zřetelná kompaktnost města v novém ÚP, z čehož je vidět velké úsilí o zábranu urban sprawl. Dále je možné si všimnout nárůstu rekreačních ploch při okrajích města, a to konkrétně v lokalitách Slavonín (rekreační les a rekreační plocha) a Holice (rekreační les) navrhovaných na místě dnešní orné půdy. Nárůsty obytných ploch jsou potom patrné při kompaktním městě tak, aby byla co nejvíce zachována celistvost zástavby (např. lokality Nová Ulice/Neředín za Aquaparkem a na Novém Světě při J okraji stávající obytné zástavby v místě bývalého podniku SEMPRA). Obytné plochy mimo kompaktní zástavbu jsou pak navrženy v městské části Nedvězí a především v Lošově, kde je vytvořena nová obytná plocha zcela odtržená od původní zástavby na místě lesnického brownfield. V lokalitě jsou již zavedeny inženýrské sítě a dopravní infrastruktura.

4. URBANIZAČNÍ PROCESY

Za období vzniku urbanizace je považováno už samotné zakládání měst, v užším pojetí je počátek urbanizace stanoven na období průmyslové revoluce, kdy dochází k bouřlivému rozvoji měst a větší koncentraci lidí ve městech. Sledování fází urbanizace, tedy vývoje měst, je jedním z předních témat velkého množství urbanistický a geografických studií.

V literatuře (Van den Berg a kol., 1982) se rozlišují čtyři fáze urbanizačních procesů: urbanizaci, suburbanizaci, deurbanizaci a reurbanizaci. Urbanizace je charakteristická především migrací obyvatel z venkova do měst. Druhou fází je suburbanizace, která je způsobena přesunem obyvatelstva z jádrového města do tzv. suburbii (zázemí) vlivem preference bydlení určitých skupin obyvatel v klidnějším zázemí města. Rozlišují se dvě formy suburbanizace, rezidenční a komerční. Rezidenční suburbanizací se rozumí osídlení periferních oblastí města, realizované výstavbou rodinných domů a nízkopodlažní zástavbou (vznik satelitních městeček). Komerční suburbanizace zahrnuje vznik nových obchodních, výrobních, skladovacích a logistických areálů.

Olomouc prošla ve svém vývoji jen prvními dvěma fázemi urbanizačních procesů – urbanizací a suburbanizací. Obě fáze se přitom nevyskytovaly a nevyskytují odděleně, ale dochází k jejich vzájemnému prolínání v jednotlivých časových obdobích. V každém ze sledovaných období však lze vymezit dominantní proces a nalézt lokality, které vykazují znaky urbanizace či suburbanizace.

V letech 1930-1950 se na celém území města Olomouce projevil úbytek obyvatel (-5 %), který byl jistě způsoben především 2. světovou válkou a následným odsunem Němců. Jelikož je však úbytek mnohem větší v suburbánní zóně (-14,5 %) než v kompaktním městě (-3,9 %), lze jednoznačně usuzovat na probíhající urbanizaci. Nejvíce pak rostou katastry Lazce a Nové Sady, dále pak Hodolany, Nová Ulice, Neředín a Klášterní Hradisko. V období 1950 – 1980 se naopak projevuje silný přírůstek obyvatel (34,7 %), který je způsoben poválečnou vysokou porodností a vysokým přirozeným přírůstkem v sedmdesátých letech. Rozdíl mezi nárůstem kompaktního města (37,8 %) a okolí (5,5 %) je natolik propastný, že opět můžeme bezpochyby vyslovit, že se v tomto období jednalo téměř výhradně o proces urbanizace. Dochází k rozrůstání města zejména směrem na jih, konkrétně se jedná o katastry Hodolany, Holice, Povel, dále získávají katastry Nová Ulice, Neředín, Lazce. Ve všech těchto lokalitách se jedná o růst počtu obyvatel vlivem výstavby KBV (komplexní

bytový výstavba), tedy sídlišť. V letech 1980 – 1991 rapidně klesl celkový přírůstek (3,5 %), nicméně trend zůstává stejný. Lidé se stěhují z okolí (-6,9 %) do města (4,3 %). V tomto období nejvíce získávají části Nové Sady, Nový Svět, Neředín, Lazce, Klášterní Hradisko, na druhou stranu dochází k silnému úbytku obyvatel v Hodolanech, Povlu, Nové Ulici, v centru města, Hejčíně, Pavlovičkách a Bělidlech. Opačný trend, tedy převažující suburbanizaci nad urbanizací lze pozorovat až mezi léty 1991 – 2001, kdy dochází k mírnému celkovému úbytku obyvatel (-0,2 %), ale v suburbánní zóně dochází k nárůstu obyvatel (7,2 %) oproti klesajícímu počtu v kompaktním městě (-0,7 %).

Suburbanizaci, projevující se v posledních letech, je možné dobře pozorovat i na územních plánech Olomouce. Kromě dat z územních plánů byly pro studium urbanizačních procesů v současnosti použity data obytných ploch k roku 2009 převzatá z Magistrátu města Olomouce. Dalším zdrojem dat pro studium současných urbanizačních procesů bylo terénní šetření, které se zaměřilo na sledování charakteru zástavby, která je dalším z rozlišovacích znaků urbanizace a suburbanizace.

Kvantifikaci intenzity urbanizace i suburbanizace od roku 1985 do současnosti ukazuje tabulka 2 a tabulka 3. Počátky rezidenční suburbanizace lze pozorovat už na územním plánu z roku 1985, kde je patrné rozšiřování zástavby okolo Slavonína a dochází tak k postupnému prorůstání Slavonína s kompaktním městem. Rezidenční suburbanizaci lze však dobře pozorovat až v ÚP z roku 1999, kdy dochází k nárůstu obytných ploch ve Slavoníně (11 ha), v Chomoutově (nejvýrazněji – 15 ha), Droždíně (6 ha) a Radíkově (4 ha). Nicméně v tomto období stále více roste kompaktní město (272 ha) než okolí (30 ha). K dalšímu rozrůstání obytných ploch dochází potom po roce 2000, kde nejvýrazněji rostou katastry Droždína (16 ha), Slavonína (12 ha) a Chomoutova (4 ha). Výrazně se však změnil poměr nárůstu obytných ploch v kompaktním městě a jeho okolí. V roce 2009 bylo vystavěno více než dvakrát více obytných ploch v okolí než v kompaktním městě. Slavonín a Nemilany jsou v roce 2009 součástí kompaktního města vlivem prorůstání původní zástavby Slavonína s Nemilany a později s kompaktním městem a i charakter zástavby vykazuje jak znaky urbanizace, tak i suburbanizace. Pro srovnání byly tyto katastry v tabulce ponechány v kategorii okolí.

Kromě kvantifikace obou urbanizačních procesů v tabulce 2 a 3 lze intenzitu těchto jevů dobře pozorovat na přiložené mapě, která je syntézou několika zdrojů dat. Prvním zdrojem jsou územní

Tab. 2 Výměra a nárůst obytných ploch v kompaktním městě a okolí

Výměra obytných ploch v kompaktním městě a v okolí / Nárůst v [ha]					
	1985*	1999	1999 nárůst	2009	2009 nárůst
Kompaktní město	518	790	272	813	23
Okolí	257	287	30	337	51
Celkem	775	1077	302	1150	74

Pozn.: Kompaktní město je upraveno následovně: je do něj zahrnuta Holice a Chválkovice, Slavonín a Nemilany jsou zahrnuty v okolí.

Tab. 3 Výměra obytných ploch mimo kompaktní město

Výměra obytných ploch / Nárůst v [ha]					
	1985	1999	1999 nárůst	2009	2009 nárůst
Topolany	15	13	-2	15	2
Nedvězí	18	15	-3	18	3
Slavonín	49	60	11	72	12
Nemilany	34	36	2	38	2
Chomoutov	27	42	15	46	4
Týneček	19	18	0	19	0
Droždín	28	34	6	50	16
Sv. Kopeček	30	26	-4	27	1
Radíkov	13	17	4	20	3
Lošov	25	26	1	28	2

plány a data o obytné zástavbě z roku 2009. Pomocí těchto dat bylo možné vymezit kompaktní město ve sledovaných obdobích a lokalizovat nárůsty obytných ploch na území Olomouce. Kromě rezidenční suburbanizace (obytných ploch) byla dále zkoumána i komerční suburbanizace a určeny některé významnější lokality. V neposlední řadě pak mapa obsahuje i výsledky terénního šetření, které si všímá charakteru zástavby, která je velmi důležitá pro odlišení obou procesů. Na základě těchto údajů byla vytvořena syntetická mapa, která vymezuje lokality, kde probíhá urbanizace a kde naopak jsou projevy suburbanizace jak rezidenční, tak komerční. Oblasti, kde se oba procesy prolínají, jsou označeny jako smíšené plochy.

Mapa dokumentuje, že urbanizace a suburbanizace neprobíhají odděleně. Nejlepším příkladem jsou katastry Slavonín a Nemilany, kde vedle sebe vzniká obytná zástavba urbánního (bytové domy) i suburbánního typu (rodinné domy). Oblastí, kde v současnosti probíhá nejintenzivnější urbanizace, je Neředín i některé atraktivní loka-

lity v Hejčíně, kde se staví oblíbené pyramidové domy s vlastní zahrádkou. Typickými suburbánními oblastmi jsou pak katastry Chomoutov, kde obytná zástavba vznikala především v období 1985 – 1999 a Droždín, který stihla vlna výstavby rodinných domů až po roce 2000. Pokud se zaměříme na komerční suburbanizaci, na území Olomouce je jediný typický příklad tohoto fenoménu, a to sklad Kauflandu u výpadovky na Přerov, který je od kompaktního města oddělen rozsáhlejší zemědělskou plochou. Ostatní lokality, ač vykazují všechny další znaky komerční suburbanizace (lokality na kraji města u rychlostních silnic, výstavba na zelené louce, rozsáhlé nízkopodlažní areály), nesplňují však podmínku oddělení od kompaktního města. Příkladem může být nákupní středisko Globus u rychlostní silnice na Mohelnici, komerční zóna na Nové Ulici (Aquapark, nákupní střediska OBI, Terno, Tesco aj.), logistický areál v Nemilanech nebo průmyslová zóna Pavelkova u výpadovky na Lipník nad Bečvou. V mapě jsou označeny i lokality komerční suburbanizace nacházející se těsně za hranicemi Olomouce pro dokreslení stavu komerční suburbanizace v Olomouci. Tato centra jsou totiž funkčně spjatá s Olomoucí, i když se nenachází na území města. Příkladem může být německý podnik Wanzl v Hněvotíně, nákupní středisko Olympia ve Velkém Týnci nacházející se přímo za hranicemi Olomouce nebo sklad nákupního řetězce Lidl v Bystrovanech.

5. KARTOGRAFICKÝ PROJEKT

Cíl map

Mapy v souboru „Vývoj města Olomouce v letech 1930–2009“ jsou určeny především pro laickou veřejnost, která má zájem dozvědět se o vývoji města Olomouce v posledních 80 letech z pohledu územního plánování. Mapy mohou také sloužit odborníkům z řad geografů, architektů nebo urbanistů jako podklad pro řadu geografických analýz. Základní práce s mapou nevyžaduje hlubší znalost dané problematiky. Pro zjištění souvislostí mezi jednotlivými mapami a pro hlubší analýzu poznatků je však nezbytné seznámit se i s doplňujícím textem, ve kterém je popsána řada detailních informací o prostorových strukturách města a o jeho změnách v průběhu posledních 80 let.

Název a tematické zaměření map

Mapový soubor s názvem „Vývoj města Olomouce v letech 1930–2009“ je tematicky zaměřen na vyjádření výsledků prostorových analýz socioekonomických dat obsažených v územních plánech města Olomouce. Názvy všech map obsahují věcné, časové i prostorové vymezení.

Měřítko map

I přes odlišné území, které jednotlivé mapy pokrývají, bylo zvoleno jednotné měřítko 1 : 50 000, které je pro zobrazení jevy nejvhodnější. Mapy funkčního využití území pokrývají vždy území, které bylo zobrazeno na příslušném územním plánu. Analytické mapy pokrývají území současného města Olomouce. Výjimkou je mapa stabilních funkčních ploch (list 4), která zobrazuje pouze průnikové území všech čtyř územních plánů a měřítko je tedy větší (1 : 35 000). Zvolená měřítko odpovídají náplni map, dodržují zavedené standardy a byla zvolena s ohledem na jejich snadnou čitelnost a praktické využití.

Kartografické zobrazení

Pro všechny mapy bylo použito Křovákovo konformní kuželové zobrazení v souřadnicovém systému S-JTSK.

Kompozice map a klad listů

Vedle základních kompozičních prvků je součástí každé mapy také jeden nadstavbový prvek v podobě doplňujícího textu. Stručný komentář popisuje nejvýznamnější poznatky, které mapa zobrazuje. Detailní komentář je obsahem textové části mapy.

Mapy jsou zobrazeny na čtyřech mapových listech v následujícím rozdělení:

List 1

Projevy suburbanizace a urbanizace v Olomouci (podle územních plánů z let 1985, 1999 a 2009), 1 : 50 000

Funkční plochy Olomouce (podle územního plánu z roku 1930), 1 : 50 000

List 2

Funkční plochy Olomouce (podle územního plánu z roku 1955), 1 : 50 000

Funkční plochy Olomouce (podle územního plánu z roku 1985), 1 : 50 000

List 3

Funkční plochy Olomouce (podle územního plánu z roku 1999), 1 : 50 000

Funkční plochy Olomouce (podle územního plánu z roku 1999 (stav k roku 2009)), 1 : 50 000

List 4

Stabilní funkční plochy (v Olomouci v období 1930–2009), 1 : 35 000

Změny funkčních ploch (v Olomouci v období 1930–2009 podle územních plánů z let 1930, 1955, 1985, 1999 a 2009), 1 : 50 000

Obsah map

Hlavním tematickým obsahem map je funkční využití území, které se vždy vztahuje k danému roku. Využití území je vždy doplněno hranicí katastrálního území města. Obsahem analytických map jsou výsledky analýz zpracovaných v prostředí GIS, které zobrazují stabilní funkční plochy, změny funkčních ploch a plochy komerční a rezidenční suburbanizace.

Výběr metod zpracování dat a návrh znakového klíče

Pro sdělení klíčových informací prostřednictvím map byly zvoleny jednoduché vyjadřovací metody tematické kartografie, zejména metody plošných a liniových znaků. Důvodem bylo především určení map cílové skupině uživatelů, kterou je laická veřejnost. Metody plošných a liniových znaků jsou běžně užívané a snadno čitelné, proto nebudou mít s jejich čtením uživatelé výrazné problémy.

Znakový klíč map odpovídá obvyklým standardům a nepsaným pravidlům pro vizualizaci dat územního plánování. S ohledem na potenciální uživatele byl znakový klíč uzpůsoben jejich potřebám. Důraz byl kladen zejména na srozumitelnost a přehlednost.

Použitá data

Podkladovými daty byly ucelené řady čtyř územních plánů (ÚP) města Olomouce. S výjimkou ÚP z roku 1999 se plány nacházely na několika arších papíru, které bylo pro tvorbu analýz v GIS (geografický informační systém) nutné převést do digitální podoby. Nejprve byly územní plány naskenovány, dále georeferencovány, digitalizovány a převedeny do souřadnicového systému S-JTSK afinní transformací s použitím vlíčovacích bodů. Jako podklad pro georeferenci posloužila katastrální mapa převzatá pomocí WMS (webová mapová služba) služby z webu ČUZK (Český úřad zeměměřický a katastrální).

Po georeferencování byly všechny plány převedeny do vektorové formy. Ke správné interpretaci obsahu územních plánů byly použity další podklady, zejména topografické mapy příslušných časových období zpracovávaných územních plánů. Výsledkem byla digitální databáze územních plánů města Olomouce.

Pro sestavení databáze byly využity tyto územní plány:

- Velký Olomouc z roku 1930
- Směrný územní plán města Olomouce z roku 1955
- Olomouc – územní plán sídelního útvaru z roku 1985
- Územní plán sídelního útvaru Olomouc z roku 1999 – výkres 2.b Funkční regulace, limity využití území
- Územní plán sídelního útvaru Olomouc – stav k roku 2009

Kromě územních plánů, které byly zásadními podklady pro analýzu, byla použita i data z jiných zdrojů, především pak údaje o obyvatelstvu ze Sčítání lidu, domů a bytů, data Městské a obecní statistiky, nejnovější data zahrnující současné zastavění Olomouce a také informace z terénního šetření, které zachytilo charakter městské zástavby.

Sestavená digitální databáze územních plánů posloužila jako základ všech analýz, které byly dále zpracovány v prostředí GIS. Jednalo se především o analýzu skládání (overlay analysis), která umožnila vyhodnocení stabilních funkčních ploch, stanovení intenzity změn a lokalizaci urbanizačních a suburbanizačních procesů.

Použité technologie

Veškerá geodata byla vytvořena v prostředí ESRI ArcGIS ve verzi 9.3.1. Mapové výstupy byly zpracovány v novější verzi programu s označením ArcGIS 10. Grafické úpravy pro tisk byly zpracovány v programu Adobe® InDesign® CS4.

Organizační a ekonomické zabezpečení

Data pro zpracování analýz a sestavení map byla poskytnuta Magistrátem města Olomouce, statistická data poskytl Český statistický úřad. Zpracování dat a jednotlivé analýzy v prostředí GIS prováděla Mgr. Zuzana Zapletalová v rámci diplomové práce s názvem „Analýza vývoje města Olomouce pomocí územních plánů a jeho vizualizace“ pod vedením RNDr. Jaroslava Buriana (obhájena v roce 2010). Tvorbu map zajišťovali ostatní členové autorského kolektivu. Celý řešitelský kolektiv tvořili zaměstnanci a studenti Katedry geoinformatiky Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

Soubor map vznikl v rámci projektu PrF_2010_14 „Pohyb osob – výzkum pohybu osob na styku urbánního a suburbánního prostoru olomouckého regionu“ podporovaném Vnitřní grantovou agenturou Univerzity Palackého v Olomouci.

6. ZÁVĚR

V rámci této studie byla vypracována podrobná funkční prostorová struktura města podle územních plánů z let 1930, 1955, 1985 a 1999. Výsledky analýz ukazují odlišný pohled na fungování města v jednotlivých obdobích, sílu politické moci a v současné době i tlak nadnárodních a developer-ských projektů.

Analýza prostorové struktury města Olomouce se neomezila pouze na souborný popis funkčních ploch a jejich utvářejících procesů, ale také formou syntézy hodnotí změny funkčních ploch v průběhu celého sledovaného období.

Dalším cílem této práce byla analýza urbanizačních procesů v Olomouci v průběhu 20. století. Na

území Olomouce se vyskytovaly pouze první dvě fáze urbanizačního procesu – urbanizace a suburbanizace. Tato práce se snažila kvantifikovat oba procesy a vymezit tak převažující jev. Výsledkem analýzy bylo vymezení konkrétních lokalit rezidenční i komerční suburbanizace, resp. urbanizace v podobě tabelárních i mapových výstupů.

Práce může v kombinaci s grafickými výstupy sloužit jako podklad pro celou řadu geografických nebo urbanistických studií tak pro odbornou tak laickou veřejnost.

LITERATURA

Burian, J., Zapletalová, Z. (2009): Kartografický vývoj územních plánů Olomouce ve 20. století. In: *Geobusiness Springwinter*, roč. 8, č. 8, s. 22–24.

Ouředníček, M. (2003): Suburbanizace Prahy. In: *Sociologický časopis* 39, č. 2, s. 235–253.

Ouředníček, M. (2000): Teorie stádií vývoje měst a diferenciální urbanizace. In: *Geografie – Sborník České geografické společnosti*, roč. 105, č. 4, s. 361–369.

Přidal, J. (2003): Regulační plán městské památkové rezervace Olomouc. In: *Urbanismus a územní rozvoj*, roč. 6, č. 1, s. 25–31.

Ptáček, p., Szczyrba, z., Fřukal, m. (2007): Proměny prostorové struktury města Olomouce s důrazem na rezidenční funkce. In: *Urbanismus a územní rozvoj*, roč. 10, č. 2, s. 19–26.

Ptáček, p., Szczyrba, z. (2004): Olomouc – profil města s identifikací problémů spojených se suburbanizací. In: *Gremlica, T. (ed.): Krize měst z neregulovaného růstu*. Praha, Ústav pro ekopolitiku.

Schulz, J. (2002): Olomouc: malé dějiny města. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 389 s.

Sýkora, L. (2002): Suburbanizace a její důsledky: výzva pro výzkum, usměrňování rozvoje území a společenskou angažovanost. In: *Sýkora, L. ed.: Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Ústav pro ekopolitiku, Praha.

Sýkora, L. (1993): Teoretické přístupy ke studiu města. In: *L. Sýkora (ed.): Teoretické přístupy a vybrané problémy v geografii*. Praha, KSGRR PřF UK, s. 64–100.

Tichák, M. (2005): Když padly hradby. Olomouc, Burian a Tichák, s.r.o., 192 s.

Zatloukal, P. (1983): Olomoucká architektura 1950–1983. Olomouc, Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci – Oblastní galerie výtvarného umění, 32 s.

SUMMARY

Municipality plans in the Czech Republic and the process of their production changed very significantly in the last century. From the cartographical point of view, the biggest changes include background maps (data), map scale, map legend, method of map representation, level of generalization and level of automatic and digital production.

Analysis of Olomouc city development was based on GIS processing. The first step for the following analysis was digitization of all city plans created in the 20th century. The new city plan, that is going to be finalized in 2011, was also included in this analysis. Together 4 city plans from 1930, 1955, 1985 and 1999 were collected, digitized and analyzed.

Analysis of the spatial structure of Olomouc city was focused not only on comprehensive description of the functional areas and their forming processes but also on evaluation of functional areas changes in the observed period. The results of the analysis show rate of changes and differences between spatial structures, urban development and city changes in the last century.

Another main objective of this research work was analysis of urban process. Only first two phases of urban processes (urbanization and

suburbanization) were identified in Olomouc region. The analysis quantified both processes and defined the prevailing phenomenon. The main result of analysis is the identification of specific areas of residential and commercial suburbanization and urbanization in the form of tabular and map outputs.

The main result of this work is a set of maps that show how serious was changes in Olomouc city in last few decades. Maps can be also used for estimation of differences between proposals for changes and real changes. Maps are not only documents of the status of each functional area in studied periods. In the form of synthesis, maps show also stability and instability of spatial functional structure.

The text part uses also tables and charts for describing and commenting all map outputs. Maps can serve as a significant source of information about developments of Olomouc city during the 20th century. Results can be used as an important source for a number of geographical or urban studies not only for professionals but also for everyone.

PODĚKOVÁNÍ

Na vzniku této práce se významným způsobem podílel Odbor koncepce a rozvoje Magistrátu města Olomouce (Mgr. Lea Maňáková a Mgr. Miloslav Dvořák), který poskytl všechna potřebná digitální data a pomohl sesbírat jednotlivé územní plány. Zaměstnanci Magistrátu města Olomouce velmi ochotně poskytovali odborné konzultace, které přispěly ke zkvalitnění výsledného díla.

Katedra geoinformatiky Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci je ve svém oboru známým a uznávaným pojmem. Tento kredit získala především aktivní účastí na vrcholných odborných akcích, řešením odborných studií a grantů, bohatou publikační činností a řadou odborných aktivit (pořádáním konferencí, vydáváním skript, členstvím ve vrcholných orgánech odborných společností geografů, kartografů i geoinformatiků).

Odborně se profiluje zejména v oblasti kartografické tvorby map a atlasů (např. Atlas podnebí Česka, Hranicko – atlas rozvoje mikroregionu aj.) a v oblasti geoinformačních technologií. Vedle vědecko-výzkumných grantů a kartografických projektů byly na Katedře geoinformatiky také řešeny projekty věnované prostorovému plánování nebo modelování přírodních a socioekonomických jevů.

Katedra aktivně spolupracuje s celou řadou významných pracovišť, jako je Český hydrometeorologický úřad, Český statistický úřad, Krajský úřad Olomouckého kraje, Magistrát města Olomouce a další.

RNDr. Jaroslav Burian

je absolventem magisterského studia Aplikovaná geoinformatika na Katedře geoinformatiky PřF UP. Tématem jeho doktorské rigorózní práce, zpracované na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy, byla implementace geoinformačních technologií do územního plánování. V současnosti působí na Katedře geoinformatiky PřF UP, kde se zaměřuje především na geoinformatiku v socioekonomické geografii a GIS ve veřejné správě. Je autorem desítek vědeckých a populárně-odborných článků a spoluautorem jednoho atlasu.

Ve své odborné specializaci se zaměřuje především na problematiku implementace geoinformačních technologií do územního plánování. Aktivně působí v České asociaci pro geoinformace a je dlouhodobým spolupracovníkem redakce časopisu GeoBusiness.

Toto kvalitně provedené kartografické dílo v sobě spojuje srozumitelnou interpretaci tematiky územního plánování a analytické zhodnocení urbanizačních procesů a vývoje funkčních ploch a celkově se jeví jako přínosné, protože obdobné dílo pro město Olomouc zatím nebylo zpracováno.

z posudku Mgr. Zuzany Němcové, Soukromá vysoká škola ekonomická Znojmo, s. r. o.

Publikace je z hlediska územního plánování velmi dobře zpracována. Grafická část je výstižně odborně interpretována a podrobně doplněna v navazující textové části. Publikací tohoto díla se přispěje k popularizaci územního plánování, a to nejen z historického hlediska, ale především v souvislosti s nově pořizovaným územním plánem Olomouce.

z posudku Mgr. Ley Maňákové, Magistrát města Olomouce, Odbor koncepce a rozvoje

9 788024 426983